

KAZIMIERZ LECH WIERZCHOWSKI

*Instytut Biochemii i Biofizyki PAN
Pawińskiego 5a, 01-106 Warszawa
E-mail: klw@ibb.waw.pl*

140 LAT PISMA KOSMOS

W dniu 17 stycznia 1875 r. odbyło się we Lwowie konstytucyjne zebranie Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Tegoż roku uchwałą Towarzystwa podjętą w dniu 8 listopada został powołany do życia miesięcznik *KOSMOS*. Inspiracją do organizacji naukowego zrzeszenia polskich przyrodników były toczące się we Lwowie w 1873 r. obchody 400. rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika, stąd nawiązanie do kopernikańskiej tradycji w nazwie Towarzystwa i tytule pisma. Pierwszy zeszyt i cały pierwszy rocznik ukazał się już następnym 1876 r., pod redakcją prof. Bronisława Radziszewskiego, profesora chemii Lwowskiego Uniwersytetu, który pełnił tę funkcję aż do 1909 r.

Z okazji 140. rocznicy pojawienia się *KOSMOSU* warto pokrótce przypomnieć najważniejsze fakty z jego historii i na tym tle przedstawić jego dzisiejszy status i kondycję. W historii pisma można wydzielić dwa wyraźne okresy: Lwowski (1876-1939), wraz z powojenną próbą wznowienia jego wydawania w Toruniu i Wrocławiu (1947-1951), oraz okres Warszawski (1952-2016).

Głównym źródłem informacji o historii *KOSMOSU* w latach 1876-1975 są materiały zebrane przez Zbigniewa Wójcika (WÓJCIK 1981) i opublikowane w książce wydanej z okazji 100. Jubileuszu Towarzystwa (MASŁANKIEWICZ 1981). Z okazji 120-lecia *KOSMOSU* ten sam autor (WÓJCIK 1996) w okolicznościowym artykule przedstawił skróto historię pisma do 1995 r.

KOSMOS W LATACH 1876-1951

KOSMOS miał profil naukowego i popularno-naukowego almanachu, publikującego

materiały i artykuły z zakresu szeroko pojętych nauk przyrodniczych w działach: Rozprawy naukowe, Kronika naukowa, Artykuły okolicznościowe, Piśmiennictwo, Wiadomości bieżące. Jego profil odzwierciedlał cele, jakie postawiło przed sobą Towarzystwo, mianowicie popieranie rozwoju badań przyrody, głównie z zakresu geologii, mineralogii, petrografii, botaniki, zoologii i fizjografii Polski południowej, zwłaszcza obszaru Karpat, a także inwentaryzację oraz zabezpieczenie i ochronę zabytków przyrody. Było w nim miejsce również dla innych nauk przyrodniczych takich jak: astronomia, fizyka i chemia. Ten format czasopisma Zarząd Główny Towarzystwa starał się utrzymać przez wiele lat, aż do 1928 r.

Utworzenie pisma było podyktowane także potrzebą publikowania uchwał i sprawozdań z działalności Towarzystwa we własnym organie prasowym, ogłaszanych wcześniej w *Czasopiśmie Towarzystwa Aptekarskiego*, redagowanym przez prof. B. Radziszewskiego. Dzięki jego doświadczeniu redakcyjnemu wydanie nowego pisma było możliwe w tak krótkim czasie. Wypełnienie treścią pierwszych 12 zeszytów świadczyło o wielkim zapotrzebowaniu na pojawienie się polskojęzycznego, naukowego czasopisma przyrodniczego wśród polskiej społeczności naukowej pod zaborami i na obczyźnie. *KOSMOS* wprawdzie był wydawany we Lwowie, w Galicji, ale prenumerowany i rozprowadzany także w zaborach rosyjskim i pruskim przez księgarnie w Warszawie i Poznaniu. Swoje prace publikowali w nim zarówno badacze pracujący pod zaborami, jak również w innych krajach. Wśród nich było wielu wybitnych uczonych tej miary jak Henryk Arctow-

ski, Emil Dunikowski, Benedykt Dybowski, Emil Godlewski, Feliks Kreutz, Marian Alojzy Łomnicki, Marceli Nencki, Julian Niedźwiecki, Józef Nusbaum-Hilarowicz, Marcin Raciborski, Eugeniusz Romer, Marian Smoluchowski, Stanisław Tołłoczko, Zygmunt Wróblewski, Hugo Zapałowicz, Rudolf Zuber.

Koszty wydawania pisma były w dużej części pokrywane w formie dotacji otrzymywanych z Wydziału Krajowego¹ i władz miejskich Lwowa; wielkość wsparcia decydowała o objętości oraz jakości druku. Po początkowym, entuzjastycznym przyjęciu nowego pisma, pod koniec lat 80. XIX w. nastąpił przejściowy kryzys finansowy i autorski, spowodowany zapewne zmianą pokoleniową, sięgający niemal do końca pierwszego dziesięciolecia XX w. Ilustrują to fragmenty cytowanej poniżej wypowiedzi Eugeniusza Romera, jako sekretarza Towarzystwa, z okazji 25. rocznicy jego powstania, oraz jako jego Przewodniczącego (1910-1911), na Walnym Zgromadzeniu w dniu 18 lutego 1911 r.:

„Dwudziesty piąty rok mija od pory, gdy PTP poczęło wydawać swój organ *KOSMOS*, publikacja ta przechodziła różne chwile, był czas, w którym groziło jej zamknięcie z powodu braku materiału, była też chwila, w której tylko z największą trudnością można było opędzić koszty tej publikacji...” (ROMER 1900). „Historię naszego Towarzystwa ilustrują najdosadniej jego trwałe dzieło, czasopismo *Kosmos*, jakoteż budżet Towarzystwa, który niemal w całości *Kosmos* zwolna pochłania. Rzut oka na komplet *Kosmosu* wystarcza, by zauważyć, że Towarzystwo po pierwszym okresie wzmożonej działalności przeszło z końcem lat osmdziesiątych ciężką kryzys; skurczone do połowy tomy *Kosmosu* wymownie o tem świadczą. Po kilku latach chudych, bardzo chudych, zaczął *Kosmos* falistym nieco ruchem się wzdymać, a nagle w roku 1909 wzdał się do dzisiejszej objętości, przekraczającej znacznie normalne rozmiary. (...) Młoda falanga polskich przyrodników uderzyła do wrót naszej redakcji nagle, z impetem wielkim od razu i naturalnie skutecznym. I podczas gdy *Kosmos* osiągnął w ten sposób od razu szczyt świetności, Zarząd, którego rzeczą było staranie się o podtrzymanie tego rozwoju, popadł w niezwykle kłopoty. Znana jest już Panom i Paniom rzeczą, że jeden rok takiej pracy pochłoniął wszystkie, przeszło 4000 koron wynoszące oszczędności Towarzystwa. Takiej kryzys finansowej nie przeszliśmy nigdy.” (GREBECKA 2011).

Podczas I wojny światowej wydawanie *KOSMOSU* zostało zahamowane, a objętość tomów zmalała dwukrotnie. Roczник 1917, w dwóch zeszytach, ukazał się dopiero w 1919 r., już w niepodległej Polsce. Trudności powojenne, m. in. komunikacyjne z pozostałymi dzielnicami kraju i finansowe (Towarzystwo zaczęło otrzymywać dotację z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego od 1921 r.) spowodowały, że kolejne tomy ukazywały się również z dużym opóźnieniem: *łączony za lata 1918-1919* w 1921 r., rocznik 1920 został opublikowany dopiero w 1922 r., jako kwartalnik w formie jednego, łączonego zeszytu.

W dwuczęściowym Tomie Jubileuszowym wydanym „z powodu pięćdziesiątej rocznicy istnienia Towarzystwa 1875-1925” ówczesny Prezes, Julian Tokarski, w słowie wprowadzającym tak podsumował jego działalność wydawniczą w minionym półwieczu: „Zestawiając wartości poznane wśród onych lat pięćdziesięciu wysiłkiem Towarzystwa, stwierdzamy z podziwem i dumą, iż nie urońniono i nie ukryto w tym okresie prawie żadnej myśli przyrodniczej polskiej, nie zapoznano żadnej chwili sprzyjającej pogłębieniu i krzewieniu przyrodniczej ideologii, opartej o rodzime pierwiastki” (TOKARSKI 1931). Świadczą o tym dowodnie zamieszczone w Tomie Jubileuszowym (SZAFER i ZAKRZEWSKI 1931) artykuły podsumowujące rozwój i osiągnięcia badań fizjograficznych w Polsce (botanika, zoologia z paleozoologią, geologia i geografia), a także bibliografia najważniejszych artykułów i notatek kronikarskich z lat 1876-1927, licząca ponad 1500 odnośników, opracowana przez Zbigniewa Wójcika z okazji 100-lecia Towarzystwa (WÓJCIK 1981).

Powstawanie nowych, dyscyplinarnych towarzystw naukowych i wydawanych przez nie naukowych periodyków wymusiło w 1928 r. podział pisma na dwie serie o jednolitej numeracji tomów: *KOSMOS Seria A. Rozprawy*, o charakterze ogólnie przyrodniczego almanachu, wysokim poziomie naukowym, z zeszytami tematycznym i streszczeniami w języku angielskim lub francuskim², oraz *KOSMOS. Przegląd Zagadnień Naukowych* (później z dodatkiem *Seria B*), poświęcony upowszechnianiu osiągnięć nauki³. Po przerwie wojennej podjęto krótkotrwałą próbę kontynuacji wydawania *serii B* w Toruniu; pod redakcją Edwarda Passendorfera i Jana Zabłockiego wydano pojedyncze zeszyty w 1947 i 1948 r. jako tomy LXV i LXVI. Natomiast pod redakcją Gustawa Poluszyńskiego wydano pojedyncze zeszyty *Serii A* we

¹Wydział Krajowy – organ wykonawczy Sejmu Krajowego, autonomicznego organu w ustroju Galicji. Przygotowywał projekty ustaw sejmowych, reprezentował kraj przed rządem austriackim, zajmował się polityką zagraniczną i sprawował kontrolę nad samorządem terytorialnym.

²Redaktorzy: Ignacy Zakrzewski (1928-1931), Stanisław Kulczyński (1932-1939), Gustaw Poluszyński, Wrocław (1947-1951).

³Redaktor: Dezydery Szymkiewicz (1928-1939).

Wrocławiu: w 1951 ukazał się łączony zeszyt I-III tomu LXV, a w 1953 r. zeszyt IV; opublikowano w nich głównie materiały fizjograficzne z przedwojennej, lwowskiej teczki redakcyjnej. W latach 1876-1953 ukazało się łącznie 66 tomów pisma o jednolitej numeracji I-LXVI.⁴ Według *Bibliografii Z. Wójcika* (WÓJCİK 1981), ograniczonej tylko do najważniejszych informacyjnie pozycji, ponad 1000 autorów opublikowało w nich ponad 2000 artykułów i notatek. *Bibliografia* daje zatem prawie pełny obraz rozwoju badań przyrodniczych w Polsce, pod zaborami i w okresie międzywojennym, w ciągu 75 lat jakie upłynęły od chwili powstania pisma.

W zeszytach I-III ostatniego rocznika *Kosmosu Serii A. Rozprawy* ukazało się doniesienie Zarządu Głównego PTP im. Kopernika informujące o uchwale Walnego Zgromadzenia dotyczącej reorganizacji polityki wydawniczej Towarzystwa. Miała ona polegać na zamknięciu tego tytułu i powołaniu w jego miejsce nowego czasopisma „*Kosmos. Nowa Seria*”, poświęconego „systematycznym ujęciom przyrodniczych zagadnień naukowych, informujący o ruchu naukowym w kraju i za granicą, omawiający wreszcie krajowe i zagraniczne nowości wydawnicze.” Uzasadnieniem tej decyzji była „rosnąca coraz bardziej specjalizacja nauk”, która „odbierała stopniowo rację istnienia czasopisma o typie almanachu (...) oraz zmiany ustrojowe i związana z nimi reorganizacja naszej nauki, usankcjonowana uchwałami I Kongresu Nauki Polskiej (...) W zrozumieniu nowej sytuacji i pragnąc w warunkach ustroju socjalistycznego nadal skutecznie służyć rozwojowi nauk przyrodniczych, przede wszystkim drogą ich upowszechniania, postanowiło Towarzystwo położyć główny nacisk na poważnie i głęboko pojętą popularyzację.”

KOSMOS W LATACH 1952-2016

Pierwszy rocznik nowego czasopisma pojawił się w 1952 r. w Warszawie pod innym niż zapowiadany tytułem i o profilu zawężonym do nauk biologicznych: *KOSMOS. Kwartalnik Poświęcony Naukom Biologicznym*, z następującym działowym układem materiałów: I – artykuły przeglądowe o charakterze referatów, poświęcone zagadnieniom (...) mającym znaczenie ogólne (...) dla biologów wszystkich specjalności; II – Dyskusje, Krytyka, Recenzje; III – Kronika naukowa aktualnych wydarzeń w biologii i krótkie przeglądy postępów poszczególnych nauk biologicznych; IV – Doniesienia tymczasowe – Krótkie

notatki o wynikach prac badawczych mające charakter streszczeń prac przeznaczonych do druku; V – Z prac instytutów i zakładów naukowych; VI – Miscellanea: bibliografia, kronika życia naukowego w Polsce. Ruch naukowy”. Zrezygnowano z publikowania pełnych, oryginalnych prac naukowych, dopuszczając możliwość zamieszczania krótkich „doniesień tymczasowych”, bez cytowania literatury zagadnienia. Ten dział funkcjonował tylko do 1956 r. Podział treści między pozostałe działy utrzymał się w zasadzie do początku lat 90. Z biegiem lat tytuł pisma ulegał kolejnym mutacjom: *KOSMOS. Kwartalnik Seria Biologiczna* (rocznik II, 1953), *KOSMOS. Dwumiesięcznik* (rocznik III, 1954), *KOSMOS. Dwumiesięcznik. Seria A. Biologia* (Roczniki IV-XXIV, 1955-1981). Ta ostatnia zmiana tytułu była związana z utworzeniem nowej serii pisma: *KOSMOS. Seria B. Przyroda Nieożywiona*, z oddzielną numeracją tomów. Seria ta ukazywała się tylko do 1961 r.⁵ „Decyzją władz odgórnych wydawanie „*Kosmosu B*” zostało przerwane w 1962 r. i, mimo zabiegów ze strony Towarzystwa, druku tej użytecznej serii „*Kosmosu*” nie dało się przywrócić” (RYBKA 1981). Od 1982 r. *KOSMOS* stał się ponownie kwartalnikiem i ukazywał się bez podtytułu aż do 1996 r. Wraz ze zmianą formatu i szaty graficznej w 1997 r. otrzymuje podtytuł *Problemy Nauk Biologicznych*, stosowany po dzień dzisiejszy.

Decyzję o wznowieniu wydawania *KOSMOSU* po wojnie podjęły władze reaktywowanego w 1951 r. Towarzystwa, po jego połączeniu ze Zrzeszeniem Przyrodników Marksiistów. Zrzeszenie to zajmowało się propagowaniem w Polsce idei „łysenkizmu”, poglądów Trofima D. Łysenki⁶, uznanych w ZSRR za obowiązujące urzędowo. Redaktorem Naczelnym pisma został Włodzimierz Michajłow (1952-1991), a członkami Komitetu Redakcyjnego Kazimierz Petruszewicz, Prezes Towarzystwa (1952-1959), Jan Dembowski, Prezes utworzonej w 1951 r. Polskiej Akademii Nauk, oraz Zdzisław Raabe. Wszyscy byli współorganizatorami ogólnopolskich konferencji biologów poświęconych propagowaniu „łysenkizmu” w biologii i naukach rolniczych (Warszawa, 1949; Kuźnice 1950; oraz kursów szkoleniowych dla młodej kadry naukowej w Dziwnowie (1952) i Kortowie (1953, 1955). W rezultacie łamy *KOSMOSU* zostały otwarte do ich upowszechniania. Już

⁵Redaktorzy Naczelni: Leopold Infeld (1955-1959), Józef Hurwic (1960-1961).

⁶Teorie genetyczne Łysenki odrzucały prawa dziedziczności Mendla, przypisując nieograniczone możliwości przekształcania organizmów metodą zmian środowiskowych. Teorie te znalazły poparcie władz politycznych ZSRR i zostały narzucone nauce radzieckiej metodami przymusu administracyjnego, któremu towarzyszyła scentralizowana kampania propagandowa.

⁴Dwie edycje introligatorskie: w formie pojedynczych zeszytów dla prenumeratorów oraz w formie rocznika z jednolitą okładką i wspólnym spisem treści, ale bez okładek składowych zeszytów.

w pierwszym zeszycie (1952) ukazały się artykuły z tego zakresu: Anieli Makarewicz „O jedności teorii i praktyki w agrobiologii”, Stanisława Skowrona „Organizmalizm i formalna genetyka” i „O tak zwanych prawach Mendla”, oraz Kazimierza Petruszewicza „O realności gatunku”.

KOSMOS stał się forum propagowania idei Miczurina-Łysenki w latach 1952-1955. W ostatnim zeszycie KOSMOSU z 1955 r., poświęconym Konferencji Biologów w Kortowie (17-25.VIII, 1955) zorganizowanej przez Komisję Ewolucjonizmu PAN, Kazimierz Petruszewicz i Włodzimierz Michajłow w referacie pt. „O obecnym etapie walk ideologicznych w biologii” przedstawili obszernie omówienie krytycznej „dyskusji łyseńkowskiej” w ZSRR oraz samokrytyczną ocenę działania jej animatorów w polskim środowisku biologów⁷.

⁷Petruszewicz K., Michajłow W., 1955. O obecnym etapie walk ideologicznych w biologii. Kosmos IV, 729-748). W odniesieniu do dyskusji w ZSRR: „...Jest faktem bezspornym, że w toku bezkrytycznej często popularyzacji hipotez Łysenki wystąpiło dążenie do zajęcia w nauce stanowiska monopolistycznego, do ograniczenia wolności dyskusji, do operowania zamiast argumentami naukowymi – autorytetem jednostki, odpowiednio dobranymi cytatai itp...Brak swobodnej dyskusji pociągnął za sobą ...próby zapewnienia monopolistycznego stanowiska określonym poglądom drogą posunięć administracyjnych...” dyskusja wykazała, że wiele faktów, na których Łysenko opierał swoje uogólnienia, zdobyto przy pomocy metodyki, nie pozwalającej bezsprzecznie stwierdzić, czy są to fakty, czy też artefakty, czy są to fakty mające istotny związek z danym problemem... Sprawa metodyki stała się w ogóle jako jedno z centralnych zagadnień wszystkich dyskusji radzieckich.”

W odniesieniu do sytuacji w Polsce: „...Te błędy i wypaczenia...ciążą jeszcze i dzisiaj na naszej biologii...trzeba sobie te błędy uświadomić ...by do reszty usunąć ich skutki...nie docenialiśmy, że materializm dialektyczny nie ma i nie może mieć pretensji do rozstrzygnięcia sporów w naukach szczegółowych,...następnym błędem było „absolutność potępienia” dzieła badacza... w ocenach nauki zachodniej...Walcząc z kosmopolityzmem i genetyką formalną nie śledziliśmy ...przemian zachodzących w obozie przeciwnika”. W następnym roku (1956) Henryk Szarski w artykule „O przyczynach zmienności ewolucyjnej organizmów” (Kosmos V, 295-300) podjął polemikę z poglądami K. Petruszewicza, W. Michajłowa, A. Makarewicz i S. Skowrona przedstawionymi w referatach na Konferencji Kortowskiej (1955).

W kolejnym roku (1957) opublikowane zostało Sprawozdanie z konferencji „Zagadnienia współczesnej genetyki” (Irena Geyer-Duszyńska, Kosmos VI, 569-573), zorganizowanej przez warszawski oddział Towarzystwa, której celem było przedstawienie aktualnego stanu wiedzy w tej dziedzinie na świecie i „oczyszczenie łyseńkowskiej atmosfery wokół praw Mendla i chromosomalnej dziedziczności” (Teodor Marchlewski, Z zagadnień współczesnej genetyki, Kosmos, VI, 627-632). Referaty wygłosili wówczas biolodzy nie akceptujący poglądów Łysenki, m. in. Edmund Malinowski, Irena Geyer-Duszyńska, Waclaw Gajewski, Zygmunt Kraczkiewicz, Władysław Kunicki-Goldfinger, Maria Skalińska. Materiały tej konferencji zostały opublikowane w Zeszycie Problemowym „Kosmosu”. Zeszyt 8. Zagadnienia współczesnej genetyki, Irena Geyer-Duszyńska i Zygmunt Kraczkiewicz (red.), Warszawa 1958.

Historię pojawienia się i upadku „łysenkizmu” w Polsce przedstawił niedawno na łamach KOSMOSU Leszek Kuźnicki, krytyczny świadek i uczestnik ówczesnych dyskusji (KUŹNICKI 2009).

Przez wiele lat, aż do początku lat 90., KOSMOS był traktowany nie tylko jako organ Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, ale również jako organ Wydziału II Nauk Biologicznych PAN. W związku z tym publikowane były w nim sprawozdania z Plenarnych Sesji Wydziału II Nauk Biologicznych, Walnych Zgromadzeń PTPK i posiedzeń Komitetu Redakcyjnego pisma, zjazdów innych biologicznych towarzystw naukowych, a także uczestników międzynarodowych zjazdów i konferencji. Te ostatnie pełniły istotną rolę informacyjną ze względu na ograniczoną na ogół liczebność na nich polskich delegacji. Analogiczną rolę pełniły omówienia działalności placówek naukowych zamieszczane przez ich kierowników w dziale „Z prac instytutów i zakładów naukowych” oraz liczne recenzje książek, zwłaszcza tych wydawanych w kraju. KOSMOS z tych lat stanowi niewątpliwie dobre źródło danych o życiu i ruchu naukowym polskiej biologii.

Koszty działalności wydawniczej PTPK, podobnie jak i innych towarzystw naukowych, finansowane były w całości centralnie przez Polską Akademię Nauk do początku lat 90., z tytułu urzędowo spełnianej przez PAN opieki nad towarzystwami naukowymi. Wówczas wielkość nakładu KOSMOSU zależała głównie od przydziału papieru dla wydawcy, Państwowego Wydawnictwa Naukowego, i liczebności członków Towarzystwa. Początkowo, w latach 50., wynosił on 3600 egzemplarzy, z czego 2500 rozprowadzono bezpłatnie wśród członków⁸, pod koniec tego okresu był on rzędu 1000 egz. i był bezpłatnie rozprowadzany wyłącznie wśród honorowych członków Towarzystwa. Po przejęciu finansowania nauki przez Komitet Badań Naukowych na początku lat 90., a potem przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Nauki, wysokość dotacji dla Towarzystwa na koszty wydawnicze pisma nie mogła przekraczać 50% planowanych. Powodowało to stały brak finansowej stabilizacji, konieczność poszukiwania brakujących środków z innych źródeł i poważne obniżenie wielkości nakładu drukowanej wersji pisma. Dalszy jego spadek spowodowało wprowadzenie w 2002 r. ogólnie dostępnego dla czytelników wydania internetowego.

Oprócz *Serii A. Biologia*, w latach 1955-1968 Towarzystwo wydawało również *Zeszyty*

⁸Informacja v-Prezesa Aleksandra Szemberga., (Świątkowska K., 1955. Sprawozdanie z Plenarnego Zebrania ZG PTPK, Kosmos IV, 180-184).

Tabela 1.

Zeszyty Problemowe KOSMOSU (WÓJCIK 1975)
(numer, tytuł i rok konferencji, redaktor, data publikacji)
1. Osiągnięcia polskiej hodowli roślin (1953). Red. Jadwiga Lekczyńska, Warszawa 1955
2. Statystyka jako metoda poznawcza (1956). Red. Tadeusz Czechowski i in., Warszawa 1956
3. Zagadnienia współczesnej immunologii (1954). Red. Ludwik Fleck, Warszawa 1956
4. Zagadnienia procesu starzenia się i przedłużania życia (1954). Red. Stanisław Bilewicz, Warszawa 1956
5. Zagadnienia determinizmu płci (1954). Red. Wincenty L. Wiśniewski, Warszawa 1956
6. Zastosowania izotopów promieniotwórczych (1955). Red. Józef Hurwic, Warszawa 1956
7. Surowce organiczne Polski (1956). Red. Maria Radecka i Kazimierz Zięborak, Warszawa 1956
8. Zagadnienia współczesnej genetyki (1957). Red. Irena Geyer-Duszyńska i Zygmunt Kraczkiewicz, Warszawa 1958
9. Z zagadnień między strukturą a funkcją mózgu (1955). Red. Wanda Wyrwicka, Warszawa 1958
10. Sztuczna hibernacja i hipotermia (1956). Red. Zbigniew Semerau-Siemianowski, Warszawa 1958
11. Zagadnienia dynamiki rozwoju człowieka (1958). Red. Napoleon Wolański, Warszawa 1960
12. Współczesne problemy endokrynologii (1963). Red. Napoleon Wolański, Warszawa 1964
13. Produktywność ekosystemów wodnych (1963), Red. Tadeusz Backiel, Warszawa 1966
14. Zagadnienia cybernetyki we współczesnej biologii (1965). Red. Benedykt Halicz, Warszawa 1968

Problemowe „Kosmosu”, w których publikowane były materiały ogólnopolskich konferencji problemowych, organizowanych przez Warszawski Oddział Towarzystwa (WÓJCIK 1981); ukazało się 14 takich zeszytów zestawionych w poniższej Tabeli 1. Tematyka tych konferencji pokazuje, że poczynając od drugiej połowy lat 50. środowisko polskich biologów interesowało się współczesnymi zagadnieniami nurtującymi naukę światową.

Od drugiej połowy lat 70. ubiegłego wieku następuje stopniowa zmiana pokoleniowa w składzie Komitetu Redakcyjnego. Wchodzi

do niego wykształceni w okresie powojennym badacze: Adam Urbanek (1974), Aleksandra Przełęcka, Przemysław Trojan i Kazimierz L. Wierzchowski (1977). Kilka lat później Adam Urbanek zostaje wybrany Prezesem Towarzystwa (1981-1982). KOSMOS otrzymuje w 1983 r. Radę Redakcyjną z Adamem Urbanikiem jako jej Przewodniczącym (1983-2014†) i Leszkiem Kuźnickim jako zastępcą Przewodniczącego, a potem jego następcą (od 2015 r.), oraz członkami: Henrykiem Szarskim, Włodzimierzem Ostrowskim, Przemysławem Trojanem i Kazimierzem Zielińskim.

Tabela 2.

Tematyka zeszytów problemowych 1983-1991 (rok wydania, redaktor, afiliacja)
1. Polskie badania w Antarktyce (z. 2, 1983, Adam Urbanek, I. Paleobiologii PAN)
2. Jan Dembowski i Jerzy Konorski - materiały sesji naukowej IBD PAN (z. 4, 1984)
3. Geny i genomy - struktura i funkcja (1985, Jerzy Żuk, IBB PAN)
4. Stan i perspektywy nauk biologicznych, III Kongres Nauki Polskiej (z. 3, 1985)
5. Problemy degradacji i ochrony środowiska przyrodniczego w Polsce (z. 1, 1986)
6. Wybrane zagadnienia współczesnej biotechnologii I, II (z. 2, 1987, z. 1, 1989, Kazimierz L. Wierzchowski, IBB PAN)
7. Ewolucjonizm u progu XXI wieku (1987, Halszka Osmólska, I. Paleobiologii PAN i Leszek Kuźnicki, IBD PAN); materiały konferencji „Aktualne problemy biologii ewolucyjnej, Jabłonna 12-15 styczeń 1987.
8. Błony komórkowe – Fizjologia i farmakologia (1988, Jerzy Vetulani, I. Biofarmacji PAN i Aleksandra Przełęcka, IBD PAN)
9. 70-Lecie Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego PAN: „Rola wybitnych profesorów Instytutu w rozwoju nauki”, materiały z konferencji 18 grudnia 1988 r. (z. 2, 1989)
10. Człowiek – Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość: materiały konferencji naukowej Komitetu Biologii Ewolucyjnej i Teoretycznej PAN (z. 1, 1990; Leszek Kuźnicki, IBD PAN)
11. Rytmy biologiczne (z. 1, 1991, Bronisław Cymborowski, Wydz. Biol. UW)

W skład Komitetu Redakcyjnego, kierowanego nadal przez Włodzimierza Michajłowa, weszła wtedy kolejna grupa aktywnych badaczy reprezentujących szerokie spektrum dziedzin biologii: Władysław Golinowski, Krystyna Kisiełewska, Adam Łomnicki, Halszka Osmólska, Andrzej Wierciński i Jerzy Żuk, natomiast Kazimierz Lech Wierzchowski został mianowany zastępcą redaktora naczelnego. Takie ukształtowanie Rady i Komitetu Redakcyjnego stworzyło warunki do podniesienia poziomu edytorskiego pisma (zewnętrzne recenzje prac, instrukcje dla autorów i ich instytucjonalna afiliacja) i unowocześnienia publikowanych w nim treści, poprzez wydawanie problemowych zeszytów poświęconych aktualnym zagadnieniom badawczym biologii. Nowe zeszyty problemowe miały mieścić się w profilu pisma, tj. być zbiorami artykułów przeglądowych poświęconych tytułowemu zagadnieniu, organizowanych i redagowanych przez zaproszonych specjalistów. Koordynację działań w tym zakresie powierzono Kazimierzowi L. Wierzchowskiemu. W latach 1983-1991 ukazało się 11 takich zeszytów (Tabela 2).

KOSMOS DZISIAJ (1992-2016)

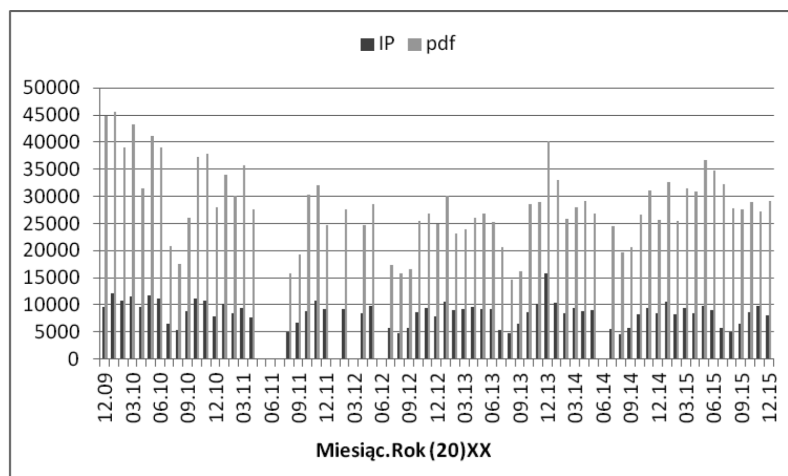
Po przejściu prof. Michajłowa na emeryturę, Redaktorem Naczelnym został wybrany przez Radę Redakcyjną Kazimierz Lech Wierzchowski (1992-2009). Komitet Redakcyjny tworzyli wtedy: Bronisław Cymborowski, Włodzimierz Golinowski, Lucyna Grębecka, Włodzimierz Michajłow i Antoni Hoffman, sekretarzem redakcji była Jadwiga Kobuszewska, którą zastąpiła niebawem Barbara Bierzyńska (1993-†1998), a później Anna Wasik (1998-). W nowych warunkach ustrojowych nauki i dotowania czasopism naukowych, po uwolnieniu się z dyktatu dotychczasowego wydawcy, którym było Państwowe Wydawnictwo Naukowe, można było podjąć dalsze kroki w kierunku unowocześnienia

formatu i szaty graficznej pisma. Konsekwentna kontynuacja polityki wydawania zeszytów problemowych znacząco uspołeczniła proces redagowania pisma i przyczyniła się do unowocześnienia i podniesienia jego naukowego poziomu. Zeszyty te były bowiem organizowane i redagowane w dużej części przez zaproszonych, zewnętrznych redaktorów, specjalistów rekrutujących się z najlepszych w kraju ośrodków badawczych. Kompetentni badacze byli zapraszani także do przedstawienia osiągnięć nauki wyróżnionych Nagrodami Nobla. Z inicjatywy i w wykonaniu Lucyny Grębeckiej w każdym roczniku pisma od 2004 r. pojawia się celny wybór cytatów z archiwalnych zeszytów ilustrujących, czym zajmował się „Kosmos przed 50 i 100 laty”. Obecna Redaktor Naczelna pisma, prof. dr hab. Krystyna Skwarło-Soñta (2010-), wraz z Komitetem i Radą Redakcyjną w nowym składzie (patrz strona redakcyjna pisma), kontynuuje z sukcesem politykę wydawania zeszytów tematycznych.

Ogółem w latach 1992-2015 ukazało się 48 zeszytów tematycznych lub bloków tematycznych w otwartych zeszytach typu Varia (Tabela 3).

Unowocześnienie szaty graficznej pisma okazało się możliwe poczynając od 1997 r., po uzyskaniu na ten cel dodatkowych środków z Komitetu Badań Naukowych. Decyzją Zarządu Głównego PTPK Towarzystwo stało się wówczas bezpośrednim wydawcą pisma, w celu obniżenia kosztów wydawniczych. W praktyce oznaczało to przejście tej funkcji przez Komitet Redakcyjny (organizacja składu, druku i dystrybucji pisma, staranie się o dodatkowe środki finansowe).

Dotychczasowa żółta okładka, z sylwetką warszawskiego pomnika Kopernika, została zastąpiona kolorową okładką, projektowaną indywidualnie do każdego zeszytu przez Pawła Pomorskiego (przejściowo także przez Miłosza Wierzchowskiego). Powiększony został format pisma do A4, przeszliśmy na

Ryc. 1. KOSMOS 2010-2015. Statystyka wejść z unikalnych numerów IP oraz pobranych plików pdf w ciągu jednego miesiąca.

Tabela 3.

Tematyka zeszytów problemowych KOSMOS (1992-2015)
(rok, redaktor, afiliacja)
Funkcje ruchowe komórek (1992, Lucyna Grębecka, IBD PAN)
Współczesna immunologia (1992, Czesław Cierniewski, AM w Łodzi)
Globalne zmiany środowiska przyrodniczego wyzwaniem dla ludzkości (1993, Leszek Starkel, materiały konferencji, 22-23 październik, 1992, Kraków)
Mózg i mechanizmy przystosowania ustroju (1993, Kazimierz Zieliński, IBD PAN)
„Szczyt Ziemi” i ochrona środowiska przyrodniczego w Polsce (1994, Roman Andrzejewski, SGGW)
Genetyka w medycynie (1994, Jerzy Nowak, Zakład Genetyki Człowieka PAN, Poznań)
Biologia nowotworów (1995, Małgorzata Balińska, IBD PAN)
Biotechnologia roślin (1995, Andrzej Legocki, Inst.Chemii Bioorganicznej PAN)
Etologia i mechanizmy zachowania (1996, Ewa Godzińska, IBD PAN)
Współczesna paleontologia (1996, Adam Urbanek, Inst. Paleobiologii PAN)
Bioenergetyka (1997, Jerzy Duszyński i Maciej Nałęcz, IBD PAN)
Jony wapnia – impuls zmian w komórce (1997, Sławomir Piłkuła, IBD PAN)
Biologia rozmnażania (1998, Halina Krzanowska, UJ)
Zobaczyć myśl, Badania czynności mózgu (1997, Andrzej Wróbel i Stefan Kasicki, IBD PAN)
Usłyszeć świat – zrozumieć dźwięk (1998, Elżbieta Szelaż i Danuta M. Kowalska, IBD PAN)
Ekosystemy polarne (1998, Andrzej Gaździcki, Inst. Paleobiologii PAN i Krzysztof Jażdżewski, Uniw. Łódzki)
Sto lat i więcej – szansa na długowieczność (1999, Ewa Sikora, IBD PAN)
Mutageneza – uszkodzenia i naprawa DNA (1999, Celina Janion, IBB PAN)
Zwierzę wobec drapieżcy – ekologia drapieżnictwa w środowisku wodnym (1999, Joanna Pijanowska, Wydział Biologii UW)
Sąd nad ekologią w Polsce (2000, ekspertyzy zamówione przez Wydz. II Nauk Biologicznych PAN)
Biologia na przełomie wieków (2000, Kazimierz L. Wierzchowski, IBB PAN)
Pierwotniaki w przyrodzie i pod mikroskopem (2000, Lucyna Grębecka i Anna Wasik, IBD PAN)
Życie w chłodzie (2001, Jolanta Sotowska-Brochowska, Wydz. Biologii UW)
Cytoskielet (2001, Robert Makuch i Joanna Rędowicz, IBD PAN)
Motory biologiczne (2001, Hanna Strzelecka-Gołaszewska, IBD PAN)
Halda – laboratorium biologa (Małgorzata Wierzbicka, Wydział Biologii UW)
Plazmidy (2002, Grzegorz Węgrzyn, Uniwersytet Gdański)
Nauka w Parkach Narodowych (Joanna Pijanowska, Wydz. Biologii UW, Bogdan Jaroszewicz i Bogumiła Jędrzejowska, Białowiecki Park Narodowy)
Być kobietą, być mężczyzną – dlaczego jesteśmy różni (2003, Anna Grabowska i Anna Nowicka, IBD PAN)
Embriologia roślin (2003, Elżbieta Bednarska, Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika)
Wspólna gra – grzyby, rośliny, owady (2004, Andrzej Chlebicki, Inst. Botaniki W. Szafera PAN)
Fascynujący świat pasożytów (2005, Andrzej Malczewski i Halina Wędrychowicz, Inst. Parazytologii PAN)
Zoologia w Polsce: wczoraj, dziś i jutro (2006, Wiesław Bogdanowicz, Muzeum i Inst. Zoologii PAN)
Astrobiologia (2006, Franco Ferrari i Ewa Szuszkiewicz, CASA, Uniwersytet Szczeciński)
GMO, szanse i ograniczenia (2007, Tomasz Twardowski, Inst. Chemii Bioorganicznej PAN i Zbigniew T. Dąbrowski, SGGW)
Globalne ocieplenie i jego skutki (2008, Zbigniew W. Kundzewicz Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, i Leszek Starkel, Inst. Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN)
Bioinformatyka (2009, Krzysztof Pawłowski, IBD PAN i Marcin Grynberg, IBB PAN)
150 lat darwinowskiej teorii ewolucji (2009, Jan Kozłowski i Jacek Radwan, Inst. Nauk o Środowisku UJ)
Otyłość plagą cywilizacji XXI wieku (2010, Krzysztof W. Nowak, Joanna Gromadzka-Ostrowska, Romuald Zabielski, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu oraz SGGW Warszawa).
Wulkany i wulkanizm (2011, Bogusław Bagiński, Inst. Geochemii, Mineralogii i Petrografii UW, Ray McDonald, Lancaster University, UK)
Problemy alkoholizmu (2012, Adam Kołataj, IGHZ PAN)
Ekotoksykologia (2012, Grzegorz Nałęcz-Jawecki, Zakład Badania Środowiska, WUM)
Mikroskopia świetlna XXI wieku (2013, Wanda Kłopocka, IBD PAN)
Ekosystemy polarne w zmieniającym się świecie (2013, Wojciech Majewski i Jacek Siciński, Inst. Paleobiologii PAN i Zakład Biologii Polarnej i Oceanobiologii UŁ)
W krainie snu (2014, Wojciech Jernajczyk, Inst. Psychiatrii i Neurologii w Warszawie)
Opowieści z żelaza (2014, Paweł Lipiński, IGHZ PAN)
Rośliny: tak bliskie, a jednak obce (2015, Paweł Sowiński, Wydz. Biologii UW)
Zanieczyszczenie światłem (2015, Tomasz Ścieżor, Wydział Inżynierii Środowiska, Politechnika Krakowska)

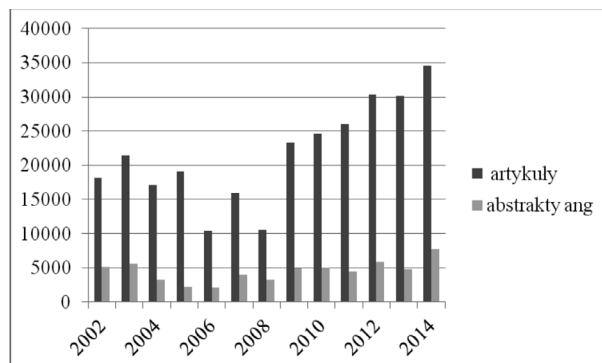
druk dwuszpaltowy i wprowadziliśmy streszczenia angielskie artykułów oraz podtytuł *Problemy Nauk Biologicznych*, dla podkreślenia profilu pisma, jako naukowego pisma przeglądowego.

Kolejnym etapem unowocześnienia było wprowadzenie w 2002 r. wydania internetowego i umieszczenie go na portalu Wirtualnej Biblioteki Nauk Przyrodniczych Międzywydziałowego Centrum Modelowania Matematycznego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM). Zwiększona dostępność pisma spowodowała znaczny wzrost jego popularności wśród czytelników i autorów. Ilustrują to statystyczne dane dostarczone przez administratorkę strony internetowej *KOSMOSU*, Katarzynę Zamłyńską. Ryc. 1 przedstawia liczbę wejść na stronę główną pisma z indywidualnych numerów IP i ogólną liczbę pobranych plików pdf w każdym miesiącu w ostatnich 5 latach, a Ryc. 2 – liczba pobranych plików pdf artykułów w 2015 r. z archiwalnych zeszytów pisma.

Pokazana na Ryc. 1 częstotliwość odwiedzin strony internetowej *KOSMOSU* z unikalnych numerów IP daje szacunkową liczbę osób korzystających z internetowego wydania pisma w ciągu miesiąca. Siega ona, poza miesiącami wakacyjnymi, ponad 10 tysięcy, latem spada o połowę. Liczba pobranych miesięcznie plików pdf artykułów wahała się między 25 i 40 tysięcy. Stosunek pdf/IP daje szacunkową liczbę 2-4 pobranych plików na jedno wejście. Ponieważ pliki pdf mogą być także pobierane bezpośrednio ze strony Biblioteki Wirtualnej ICM, z pominięciem strony internetowej pisma, szacunek ten może być nieco zawyżony. Obniżone wyraźnie liczby plików pdf i wejść IP w miesiącach wakacyjnych (lipiec, sierpień) wskazują na czytelników cieszących się wzdłużnym okresem urlopowym (uczniowie, studenci, nauczyciele szkolni i akademicy).

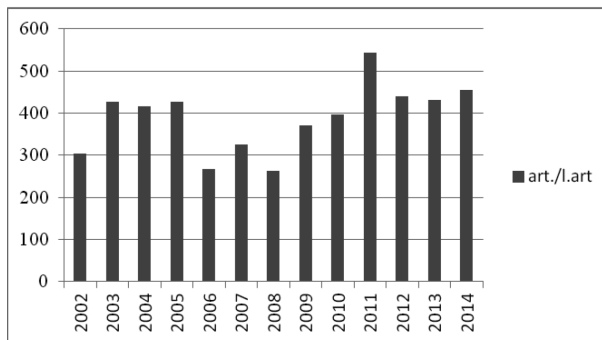
Ryc. 2 pokazuje liczbę pobranych plików pdf w 2015 r (artykuły i angielskie streszczenia) z archiwalnych zeszytów pisma z lat 2002-2014. Mimo upływu lat zainteresowaniem czytelników cieszą się niezmiennie artykuły archiwalne, niezależnie od tego czy były opublikowane w zeszytach tematycznych czy otwartych *Varia*.

Łącznie pobrano ponad 280 tys. plików pdf artykułów i blisko 60 tysięcy plików pdf angielskich streszczeń. Biorąc pod uwagę, że w tym okresie opublikowano 712 artykuły, oznacza to, że każdy z nich był pobierany średnio ok. 400 razy. Wykres na Ryc. 3 pokazuje jak tak unormowane pobieranie artykułów wyglądało dla każdego z tych roczników. Dane te wskazują na potrzebę cyfryzacji i udostępnienia internetowo jeszcze starszych roczników pisma.

Ryc. 2. Statystyka pobranych w 2015 roku plików pdf artykułów i ich streszczeń angielskich z archiwalnych zeszytów pisma.

KOSMOS zawdzięcza swoją popularność nie tylko dostępności przez internet, ale przede wszystkim wysokiemu poziomowi publikowanych artykułów przeglądowych, których autorami są pracownicy naukowci najlepszych wyższych uczelni i placówek PAN. Ilustruje to liczbowe zestawienie 1117 autorów i współautorów 803 artykułów opublikowanych w piśmie w latach 2000-2015, z podziałem na grupy wspólnej instytucjonalnej afiliacji: wyższe uczelnie, instytuty PAN i instytuty resortowe, z wyróżnieniem w obrębie każdej z tych grup placówek z największym liczbowym udziałem (Tabela 4). Ze zrozumiałych względów dominują autorzy z wyższych uczelni (71%), ale autorzy z dwu pierwszych na liście Uniwersytetów: Jagiellońskiego i Warszawskiego, stanowią ok. 30 % w tej grupie. Udział autorów z placówek PAN (24%) był względnie wyższy, niż by to wynikało z ich ok. 10% udziału w potencjale naukowy kraju. Autorzy z dwu największych i należących do czołówki naukowej w Polsce instytutów PAN: Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego i Instytutu Bioche-

Ryc. 3. Przeciętna liczba pobranych plików pdf artykułów w 2015 r. z zeszytów archiwalnych (2002-2014), w stosunku do ich liczby w danym tomie.

Tabela 4.

Autorzy (1117) 803 artykułów wg. afiliacji: KOSMOS 2000-2015					
Wyższe uczelnie	793 (71%)	Placówki PAN	269 (24%)	Instytuty resortowe	55 (5%)
W tym:		W tym:		W tym:	
U. Jagielloński	122	I. Biologii Doświadczalnej	113	MOPTUŁ*	11
U. Warszawski	115	I. Biochemii i Biofizyki	28	I. Hodowli i Aklim. Roślin	9
U. w Białymstoku	78	I. Parazytologii	12	IB Leśnictwa	7
U. Łódzki	67	I. Ekologii (CBE)	12	Parki Narodowe	6
SGGW	50	I. Botaniki	9	I. Ochrony Roślin	4
U. Przyrodniczy Poznań	40	I. Genetyki i Hodowli Zwierząt	9	I. Chem. Techn. Jądrowej	3
U. A. Mickiewicza	37	Muzeum i I. Zoologii	9	Pozostałe 14	15 (27%)
U. M. Kopernika	33	Z. B. Środ. Rolniczego	8		
U. Wrocławski	22	I. Paleobiologii	8		
U. Gdański	22	I. Chemii Bioorganicznej	6		
U. Rolniczy Kraków	17	Z.B. Ssaków	6		
U. Szczeciński	13	Pozostałe 24	49 (18%)		
U. Kielecki	9				
U. M. Curie-Skłodowskiej	8				
U. Śląski	8				
Akademia Podlaska	7				
Warszawski U. Medyczny w	6				
Zagraniczna afiliacja	18				
Pozostałe 47	121 (15%)				

*MOPTUŁ – Miejski Ośrodek Profilaktyki i Terapii Uzależnień, Łódź

mii i Biofizyki, mieli ok. 50 % udziału w tej grupie. Wyróżniający się szczególnie dużym udziałem IBD PAN (10% wszystkich autorów) odznacza się również największą liczbą redaktorów tematycznych zeszytów *KOSMOSU* (15, Tabela 3). Warto w tym kontekście przypomnieć fakt o symbolicznym znaczeniu, że wśród założycieli Towarzystwa i autorów pierwszego zeszytu *KOSMOSU* był Marcele Nencki (NENCKI 1876), jeden z najwybitniejszych polskich uczonych działających na obczyźnie, od niemal 100 lat patronujący temu Instytutowi (NIEMIERKO 1968).

Poza wymienionymi z nazwy w Tabeli 4 placówkami naukowymi, publikowali w *KOSMOSIE* swoje prace autorzy z prawie wszystkich pozostałych wyższych uczelni (47) i instytutów PAN (24); ich udział był odpowiednio rzędu 15% i 18%. Niski sumarycz-

ny udział autorów z instytutów resortowych (5%) odzwierciedla proporcjonalnie mniejszy ich potencjał kadrowy w zakresie badań poznawczych.

KOSMOS jest popularny nie tylko wśród czytelników, ale również wśród autorów. Świadczy o tym najlepiej duża liczba zewnętrznych redaktorów zeszytów tematycznych oraz stale wypełniona teczka redakcyjna, z artykułami zakwalifikowanymi do publikacji w następnym roku, a nawet później.

Mimo swojego wysokiego naukowego poziomu, popularności wśród odbiorców i autorów, *KOSMOS* nie znajdował do ubiegłego roku uznania wśród gremiów oceniających pismo dla Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Na ministerialnej liście B czasopism *KOSMOS* posiadał zaledwie 4 punkty, obliczane wg. kryteriów algorytmu parame-

trycznego, nieuwzględniającego oceny merytorycznej wartości pisma i jego popularności. Dopiero ostatnia parametryzacja (grudzień 2015), uwzględniająca eksperckie oceny Komitetów Naukowych PAN, przyznała pismu 12 punktów na 15 możliwych. Jak na ironię, kilka miesięcy wcześniej wniosek Towarzystwa o skromną ministerialną dotację na pokrycie kosztów wydawniczych KOSMOSU, przyznawaną na ogół z trudnościami przez wszystkie poprzednie lata, został definitywnie oddalony, a Komisja Odwoławcza w swoim uzasadnieniu odmowy uznała, że „KOSMOS mimo długoletniej tradycji wydawniczej nie podejmował żadnych działań w celu podniesienia poziomu pisma”. Wynikało to z przyjętego przez ówczesne władze MNiSW założenia, że dotowane będą tylko czasopisma podejmujące działania w kierunku ich umiędzynarodowienia (angielski język, opiniowanie także przez zagranicznych recenzentów, udział zagranicznych badaczy w Radach i Komitetach Redakcyjnych, współczynnik wpływu). Obecne władze Ministerstwa podtrzymały w 2016 r. tę politykę. Groziło to zawieszeniem wydawania pisma po 140 latach jego owocnej działalności. Przyszli nam z pomocą autorzy artykułów zakwalifikowanych do publikacji, którzy na apel Redaktor Naczelnej zadeklarowali dobrowolne wpłaty na pokrycie kosztów wydawniczych, oraz Rektor, prof. Andrzej Tretyn, i Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, współwydawca pisma od 2012 roku, kiedy to pismu groziło również pozbawienie dotacji przez Ministerstwo.

Nie ulega wątpliwości, że polskie czasopisma naukowe publikujące oryginalne prace badawcze powinny stosować język angielski i współpracować z zagranicznymi recenzentami. Istnieje jednak grupa czasopism z zakresu nauk przyrodniczych publikująca przeglądowe artykuły w języku polskim ze streszczeniami angielskimi, do której należy KOSMOS. Grupa ta powinna być oceniana przez agendy MNiSW według odrębnych kryteriów, przy założeniu, że polskojęzyczne czasopisma są niezbędne ze względu na potrzebę kultywowania języka polskiego w nauce, jako istotnego składnika kultury. Przy przyjętej już dosyć powszechnie praktyce w dziedzinie nauk przyrodniczych pisania prac doktorskich i habilitacyjnych w języku angielskim lub prezentacji ich w formie zbioru oryginalnych prac opublikowanych w tym języku, utrzymanie polskojęzycznych czasopism przeglądowych jest niezbędnym warunkiem utrzymania polskiego języka naukowego dla komunikacji między wykładowcami i studentami oraz upowszechniania wiedzy naukowej w społeczeństwie.

KOSMOS powinien znajdować się pod opieką władz publicznych, jako jeden z ważnych elementów tradycji i kultury naukowej w Polsce. Miejmy nadzieję, że tak się stanie.

LITERATURA

- GREBECKA L., 2011. *Kosmos 50 i 100 lat temu. Protokół XLII. Walnego Zgromadzenia członków Polskiego Tow. Przyrodników im. Kopernika, które odbyło się dnia 18. lutego 1911 w Sali Instytutu Chemicznego Uniwersytetu we Lwowie. Przemówienie przewodniczącego Dra E. Romera*. Kosmos 60, 290-291.
- KUŹNICKI L., 2009. *Ewolucjonizm w Polsce 1883-1959*. Kosmos 58, 297-313.
- MAŚLANKIEWICZ K. (red.), 1981. *1875-1975. Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- NENCKI M., 1876. *O trawieniu kiszkiowym. Mowa miana na dorocznym zebraniu lekarzy szwajcarskich w Olten dnia 23 września 1875*. Kosmos 1, 23-25.
- NIEMIERKO W., 1968. *Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego, Historia Jego Powstania, organizacja oraz działalność w okresie międzywojennym i po drugiej wojnie światowej*. [W:] *Pięćdziesiąt lat działalności Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego*. ADLER H. (red.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 7-24.
- ROMER E., 1900. *1875-1900. Dwudziestopięćciecie Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika*. Kosmos 25, 263-365.
- RYBKA E., 1981. *Astronomia w działalności Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika*. [W:] *1875-1975. Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika*. MAŚLANKIEWICZ K. (red.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 51-65.
- SZAFER E., ZAKRZEWSKI I. (red.), 1931. *KOSMOS. Tom Jubileuszowy, wydany z powodu pięćdziesięcioletniej rocznicy Towarzystwa 1875-1925*. Historia nauk przyrodniczych w Polsce w ostatnich 50 latach. Część I., Część II, Kraków.
- TOKARSKI J., 1931. *Słowo wprowadzające*. [W:] *Kosmos. Tom Jubileuszowy, wydany z powodu pięćdziesięcioletniej rocznicy Towarzystwa 1875-1925*. Kraków, VII.
- WÓJCIK Z., 1981. *Materiały do działalności wydawniczej Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika w latach 1876-1975*. [W:] *1875-1975. Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika*. MAŚLANKIEWICZ K. (red.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 135-336.
- WÓJCIK Z., 1996. *Kosmos, Organ Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika 1876-1996*. Kosmos 45, 3-9.

KOSMOS Vol. 65, 2, 151–161, 2016

140 YEARS OF KOSMOS JOURNAL

KAZIMIERZ LECH WIERZCHOWSKI

Institute of Biochemistry and Biophysics PAS, Pawińskiego 5a, 01-106 Warszawa, E-mail: klw@bb.waw.pl

Summary

The history of *KOSMOS* and present standing of the journal are shortly outlined on the occasion of its 140. anniversary.

KOSMOS has been founded by The Polish Copernicus Society of Naturalists, as a monthly scientific almanac, the first volume of which has been published 140 years ago in 1886. The aim of the journal was to help the Society to fulfill its statutory objectives – advancement of knowledge in the field of natural sciences, in particular of physiographical ones, as well as cataloguing and protection of monuments of nature. Therefore, content of the journal included both original and review papers, chronical and bibliographic notes. Although the seat of the Society and the journal was then in the city of Lwow, within the Austrian Partition of Poland (called The Kingdom of Galicia and Lodomeria), *KOSMOS* served also polish authors and readers from the Russian and Prussian Partitions, and from abroad. The journal has been published in Lwow also after formation of the Polish Republic (1918) until the II World War. Appearance of specialized learned societies and journals, forced The Polish Copernicus Society of Naturalists in 1928 to split *KOSMOS* into two series with identical numeration of the volumes: Series A, Dissertations (original papers with English or French summaries), and Series B, Reviews (devoted to popularization of science). After the War, *KOSMOS* was reactivated in 1952, in Warsaw, as a review journal devoted solely to popularization of biological sciences and with anew volume's numeration. For a couple of years (1952-1956) the journal has been extensively used for insemination of pseudo-scientific ideas of Lysenkoism in genetics and evolutionary biology, recognized at that time as obligatory ones in the USSR. With the appearance of a younger generation of editors, in the middle of 70-thies of the former century, a stepwise modernization of the journal has begun. There were introduced: thematic issues devoted to current topics and organized mostly by invited guest-editors, English summaries of articles, modern graphical layout with an added journal's subtitle "*Problems of biological sciences*" (1997), and finally – a parallel, freely accessible, internet edition (since 2002). Information about the content, editor(s) names and their institutional affiliation, and year of publication of the thematic issues in the period 1983-2015 is presented in tabular form in the text. Also tabulated is statistical information about the number of researchers affiliated with particular scientific institutions who authored or co-authored papers published in the period of 2000-2015, documenting that majority of the authors were affiliated with universities and institutes of the Polish Academy of Sciences of broadly recognized high scientific standing. Statistical information indicating high popularity of the journal's internet edition is presented in the form of plots: (i) of the number of visits from individual IP's of the readers and the number of articles downloaded monthly between 2002 and 2015, and (ii) of the number of articles downloaded during the whole year 2015 from particular archival volumes 2002-2014. In spite of the high standing and popularity of the journal, the Society encounters steady financial problems with coverage of its publication cost. This is mainly due to insufficient and fluctuating support from the public funds. A helping hand has been offered recently by the authorities of the Nicolas Copernicus University in Toruń, the Scientific Publishing House of which became co-publisher of *KOSMOS* since 2012.